DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-661-7-26

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ДИТИНИ ВІД КРАДІЖОК І ГРАБЕЖІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА ПРЕВЕНТИВНИЙ АСПЕКТИ

Пуйко Юрій Анатолійович,
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ,
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65014, Україна

Вступ

Проблема захисту прав дитини в умовах збройної агресії має комплексний характер і не може зводитися лише до питань фізичної безпеки, евакуації, освіти або соціального забезпечення. Не менш важливою складовою є охорона майнових прав дитини, оскільки майно, житло, особисті речі, документи, технічні засоби навчання, засоби зв'язку та інші матеріальні ресурси становлять необхідну передумову нормального розвитку, навчання, комунікації та соціальної адаптації неповнолітньої особи. У воєнний період посягання на такі блага здатні посилювати травматизацію дитини, поглиблювати її соціальну незахищеність і створювати додаткові перешкоди для реалізації інших прав.

Вихідною засадою дослідження є положення про те, що у всіх діях щодо дітей першочергова увага має приділятися найкращим інтересам дитини[949]. Зазначений міжнародно-правовий стандарт не обмежується сімейними, освітніми чи соціальними правовідносинами. Він має застосовуватися також у сфері кримінально-правової охорони, кримінологічної профілактики та організації діяльності правоохоронних органів. Якщо майнове правопорушення вчиняється щодо дитини або сім'ї з дітьми, його наслідки виходять за межі звичайної матеріальної шкоди, адже воно впливає на середовище розвитку дитини, її відчуття безпеки, довіру до дорослих і державних інституцій.

[949] Конвенція про права дитини, 1989.

Законодавство України про охорону дитинства визначає охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і спрямовує державу на забезпечення умов для фізичного, інтелектуального, морального, культурного та соціального розвитку дітей[950]. Саме тому майнові кримінальні правопорушення, зокрема крадіжки та грабежі, у контексті дитячої безпеки необхідно розглядати не лише крізь призму статей 185 і 186 Кримінального кодексу України, а й як фактор порушення стабільності дитячого середовища, послаблення сімейної спроможності та поглиблення вразливості неповнолітніх осіб.

Актуальність обраної проблематики посилюється тим, що повномасштабна збройна агресія проти України трансформувала криміногенну ситуацію, змінила обстановку вчинення майнових правопорушень і суттєво вплинула на коло потенційних потерпілих. У завантаженому розділі, присвяченому кваліфікованим видам крадіжок і грабежів в умовах воєнного стану, обґрунтовано, що війна спричиняє руйнування інфраструктури, масове переміщення населення, зниження рівня соціального контролю та появу нових криміногенних можливостей для посягань на власність[951]. У цій роботі зазначені положення переосмислено крізь призму захисту дитини як особливо вразливої категорії осіб.

Метою цього розділу є формування кримінологічного та превентивного підходу до захисту майнових прав дитини від крадіжок і грабежів в умовах збройної агресії. Досягнення цієї мети потребує вирішення кількох взаємопов'язаних завдань: визначити специфіку майнових посягань щодо дітей у воєнний період; розкрити особливості дитини як потерпілої та як неповнолітньої особи групи ризику; охарактеризувати детермінанти втягнення дітей у майнові правопорушення; запропонувати напрями діяльності суб'єктів профілактики з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері захисту прав дитини від майнових кримінальних правопорушень в умовах збройної агресії. Предметом є кримінологічні ознаки крадіжок і грабежів, які вчиняються щодо дітей, сімей з дітьми або за участю неповнолітніх, а також система профілактичних заходів, спрямованих на попередження таких правопорушень та мінімізацію їх негативних наслідків.

[950] Закон України «Про охорону дитинства», 2001.

[951] Пуйко Ю. А. Кваліфіковані види крадіжок і грабежів в умовах воєнного стану : рукопис розділу. 2026. С. 1–42.

1 Кримінологічні передумови посягань на майнові права дитини в умовах воєнного стану

Майнові права дитини у кримінологічному вимірі слід розглядати ширше, ніж право власності у вузькому цивільно-правовому значенні. Для дитини майно виконує не лише економічну, а й соціалізаційну, освітню та безпекову функції. Втрата телефону, ноутбука, документів, теплого одягу, засобів пересування, навчальних матеріалів або речей першої необхідності може поставити дитину в ситуацію ізоляції, перервати доступ до дистанційного навчання, ускладнити комунікацію з батьками, службами допомоги чи освітніми установами. Тому майнові посягання щодо дітей у воєнний час мають підвищений рівень суспільної небезпечності, навіть якщо їх формальна кримінально-правова оцінка здійснюється за загальними нормами про кримінальні правопорушення проти власності.

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за крадіжку як таємне викрадення чужого майна та за грабіж як відкрите викрадення чужого майна. У період воєнного стану законодавець посилив кримінально-правову реакцію на такі діяння, що свідчить про визнання підвищеної небезпеки посягань на власність в умовах суспільної дезорганізації та кризових обставин[952]. Водночас сама наявність суворішої санкції не забезпечує автоматичного захисту дітей. Для цього потрібне поєднання кримінально-правових, кримінологічних, соціальних і організаційних заходів, орієнтованих на виявлення специфічних ризиків дитячої віктимізації.

Воєнний стан змінює просторово-часову обстановку вчинення майнових правопорушень. Частина дітей перебуває у місцях тимчасового проживання, евакуаційних пунктах, гуртожитках, шелтерах, вокзалах, пунктах пропуску, лікувальних закладах або у родичів, де звичні механізми контролю та захисту послаблені. У таких умовах підвищується ризик дрібних крадіжок, викрадення гаджетів, документів, банківських карток, гуманітарної допомоги, дитячого одягу, засобів реабілітації та інших речей, які мають для дитини особливу цінність. Уразливість посилюється тим, що дитина не завжди здатна швидко повідомити про правопорушення, правильно описати викрадені речі або оцінити юридичне значення події.

Особливим криміногенним фактором є масове переміщення населення. Вимушена мобільність призводить до втрати сталих соціальних зв'язків, зниження контролю з боку громади, школи та родини, а також до концентрації великої кількості осіб у транспортних вузлах і місцях тимчасового

[952] Кримінальний кодекс України, ст. 185, 186.

розміщення. У таких просторах дитина нерідко перебуває у стані емоційної напруги, втоми, невизначеності та залежності від дорослих, що створює сприятливі умови для правопорушників. При цьому майнове посягання щодо сім'ї з дітьми може залишатися поза увагою правоохоронних органів через пріоритетність евакуаційних, гуманітарних або безпекових завдань.

Руйнування або залишення житла є ще одним чинником, що посилює ризики для дітей. Коли сім'я вимушено покидає місце проживання, у помешканні залишаються дитячі речі, документи, техніка, іграшки, навчальні матеріали, пам'ятні предмети. Їх викрадення має не лише матеріальний, а й психологічний вимір, оскільки для дитини такі речі можуть бути елементом стабільності та зв'язку з домом. У деокупованих і прифронтових громадах проблема ускладнюється пошкодженням реєстрів, втратою документів, обмеженим доступом поліції до місця події та небезпекою проведення слідчих дій.

Окремого значення набуває цифровізація майнової злочинності. У сучасних умовах викрадені речі можуть швидко реалізовуватися через онлайн-платформи, соціальні мережі, месенджери або неформальні цифрові спільноти. Для дітей це створює подвійний ризик: по-перше, вони можуть ставати потерпілими від викрадення гаджетів чи коштів; по-друге, їх можуть втягувати у збут викраденого майна через обіцянку швидкого заробітку, ігрові механізми, маніпуляцію довірою або вплив старших осіб. Саме тому профілактика майнових правопорушень щодо дітей повинна включати цифрову грамотність, моніторинг ризиків онлайн-середовища та взаємодію поліції з адміністраторами платформ.

У кримінологічному аспекті майнові посягання проти дітей часто пов'язані з використанням їхньої вікової, психологічної або соціальної вразливості. Дитина може не усвідомлювати цінності речі, довіряти незнайомцям, не відрізняти правомірне прохання від маніпуляції, боятися повідомляти дорослим про втрату майна або відчувати сором через подію. У випадку грабежу додатково виникає загроза фізичній і психологічній безпеці, адже відкрите заволодіння майном нерідко супроводжується раптовістю, погрозою, тиском або приниженням. Для неповнолітньої потерпілої особи це може мати тривалі наслідки у вигляді страху самостійного пересування, недовіри до оточення та зниження соціальної активності.

Важливо розмежовувати майнову шкоду, завдану безпосередньо дитині, та шкоду, заподіяну сім'ї, яка фактично впливає на дитину. Наприклад, викрадення сімейного автомобіля, генератора, побутової техніки, коштів або гуманітарної допомоги може формально не стосуватися особистого майна дитини, але суттєво погіршує умови її життя. Такий підхід

узгоджується із сучасним розумінням найкращих інтересів дитини, відповідно до якого будь-яке рішення або оцінка має враховувати реальний вплив події на дитяче благополуччя. Отже, кримінологічна характеристика майнових правопорушень у воєнний час повинна охоплювати не лише юридичний статус власника майна, а й фактичні наслідки для дитини.

До детермінант таких правопорушень належать соціально-економічна нестабільність, зниження доходів населення, безробіття, руйнування житла, дефіцит ресурсів, дезорганізація громадського простору, недостатня охорона евакуаційних і гуманітарних об'єктів, а також психологічна толерантність частини осіб до «дрібних» посягань у кризових умовах. Останній чинник є особливо небезпечним, оскільки виправдання майнових посягань війною, бідністю чи нестачею ресурсів може сприяти нормалізації протиправної поведінки у дитячому середовищі.

Наукове осмислення цих процесів потребує поєднання кримінально-правового та кримінологічного підходів. Кримінально-правовий підхід дозволяє встановити юридичну оцінку діяння, визначити форму викрадення, кваліфікуючі ознаки, повторність, груповий характер, умови воєнного стану та інші юридично значущі обставини. Кримінологічний підхід, у свою чергу, спрямований на з'ясування причин, умов, типових ситуацій, характеристик потерпілих і правопорушників, а також на формування системи запобігання. У сфері захисту дітей саме кримінологічний компонент має особливе значення, оскільки дозволяє реагувати не лише після вчинення правопорушення, а й до його настання.

Отже, майнові права дитини в умовах збройної агресії потребують спеціальної кримінологічної уваги. Крадіжки та грабежі не можна розглядати виключно як статистично поширені посягання проти власності. У дитячому контексті вони є чинником порушення безпечного середовища, перешкодою для освіти, соціальної адаптації, психологічної стабільності та відновлення після травматичного досвіду війни. Саме тому захист дитини від майнових правопорушень має стати складовою ширшої політики безпеки дитинства.

2 Дитина як потерпіла особа та як неповнолітня особа групи ризику у структурі крадіжок і грабежів

У контексті майнової злочинності дитина може виступати у двох взаємопов'язаних кримінологічних ролях. З одного боку, вона є потерпілою особою або членом сім'ї, яка зазнала майнової шкоди. З іншого боку,

неповнолітній може бути особою групи ризику, яка внаслідок несприятливих умов, впливу дорослих або однолітків, бездоглядності чи травматичного досвіду залучається до вчинення крадіжок і грабежів. Такий подвійний підхід не означає ототожнення потерпілих дітей і неповнолітніх правопорушників, але дозволяє побачити спільні соціальні причини, які лежать в основі обох явищ.

Дитина-потерпілий потребує особливого процесуального і психологічного підходу. Кримінальне процесуальне законодавство України виходить із необхідності забезпечення прав потерпілих та особливостей участі неповнолітніх у кримінальному провадженні[953]. Однак на практиці майнові кримінальні правопорушення щодо дітей часто сприймаються як менш травматичні порівняно з насильницькими посяганнями. Такий підхід є спрощеним, адже для дитини втрата речей може бути пов'язана з відчуттям небезпеки, соромом, страхом повторного нападу, залежністю від дорослих та неможливістю самостійно відновити порушене становище.

Особливої уваги потребують діти з числа внутрішньо переміщених осіб, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти з інвалідністю, а також діти, сім'ї яких втратили житло або стабільне джерело доходу. Для таких категорій навіть незначна майнова шкода може мати суттєві наслідки. Викрадення документів, телефону чи речей першої необхідності може унеможливити звернення по допомогу, проходження навчання, отримання соціальних послуг або підтримання зв'язку з батьками. Тому оцінка шкоди в дитячих справах повинна враховувати не лише вартість майна, а й функціональне значення речі для дитини.

Не менш важливо враховувати вік дитини. Малолітні діти є максимально залежними від дорослих і не можуть самостійно захистити майно або повідомити про правопорушення. Діти підліткового віку частіше самостійно користуються гаджетами, пересуваються громадськими місцями, перебувають у цифровому середовищі, а тому мають інший профіль ризиків. У підлітків підвищується ймовірність стати потерпілими від грабежу на вулиці, у транспорті, біля закладів освіти, у місцях дозвілля або тимчасового проживання. У воєнний час ці ризики накладаються на комендантські обмеження, зміну маршрутів, недостатнє освітлення, blackout та інші обставини, які ускладнюють безпечне пересування.

Водночас неповнолітні можуть опинятися у групі ризику вчинення майнових правопорушень. Війна посилює фактори соціальної

[953] Кримінальний процесуальний кодекс України, положення щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні.

дезорганізації: частина дітей втрачає звичне шкільне середовище, друзів, доступ до гуртків і спорту, стабільний контроль з боку дорослих. Деякі сім'ї переживають матеріальну скруту, психологічну напругу, втрату одного з батьків, вимушене розлучення членів сім'ї або переїзд. У таких умовах підліток може шукати визнання у групі однолітків, наслідувати протиправні моделі поведінки, брати участь у дрібних крадіжках як формі самоствердження або способом отримання ресурсів.

Кримінологічна характеристика неповнолітнього, який вчиняє крадіжку або грабіж, має враховувати не лише юридичний статус суб'єкта, а й соціальне середовище, рівень виховного впливу, освітню залученість, психологічний стан, досвід насильства чи втрати, а також вплив старших осіб. У багатьох випадках дитина не є ініціатором злочинної діяльності, а виконує роль виконавця нижчого рівня, спостерігача, посередника, кур'єра або особи, яка реалізує викрадене майно. Такий формат втягнення небезпечний тим, що зовні може виглядати як самостійна поведінка неповнолітнього, хоча фактично він перебуває під контролем або впливом дорослого.

Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України мають спеціальне призначення у сфері профілактики правопорушень серед дітей, виявлення причин і умов їх вчинення, здійснення профілактичного обліку та взаємодії з іншими суб'єктами захисту прав дитини[954]. У контексті майнових правопорушень така діяльність повинна бути спрямована не лише на реагування після факту крадіжки чи грабежу, а й на раннє виявлення дітей, які перебувають у ситуації ризику: залишили школу, втратили належний батьківський контроль, систематично перебувають у небезпечних місцях, спілкуються з криміногенним оточенням або залучені до сумнівних онлайн-активностей.

Важливою є проблема групових форм підліткової майнової злочинності. У групі знижується індивідуальне відчуття відповідальності, посилюється наслідування, зростає роль лідера та неформального статусу. Крадіжки можуть вчинятися як спільна «гра», перевірка сміливості, спосіб отримати схвалення, а грабіж – як демонстрація сили або домінування. У воєнних умовах такі групи можуть формуватися у місцях тимчасового проживання, біля транспортних вузлів, у дворах, покинутих будівлях, торговельних об'єктах, а також у цифровому просторі, де підлітки отримують інструкції, контакти для збуту або приклади протиправної поведінки.

Окремо слід підкреслити, що кримінологічний підхід до неповнолітнього правопорушника повинен бути відновним, а не суто каральним.

[954] Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, наказ МВС України № 1044 від 19.12.2017.

Міжнародні стандарти поводження з неповнолітніми у конфлікті із законом орієнтують держави на індивідуалізований підхід, пропорційність, виховний вплив, мінімізацію стигматизації та використання заходів, які сприяють ресоціалізації[955]. У справах про крадіжки та грабежі за участю дітей це означає необхідність з'ясування не лише факту викрадення, а й причин поведінки, ролі дорослих, сімейної ситуації, можливостей компенсації шкоди, відновлення зв'язку з освітою та включення дитини у безпечне соціальне середовище.

Дитина-потерпілий і дитина-правопорушник у справах про майнові кримінальні правопорушення нерідко належать до схожих соціально вразливих груп. Це не знімає питання відповідальності, але вказує на необхідність комплексної профілактики, яка одночасно захищає потенційних потерпілих і зменшує ризик втягнення неповнолітніх у протиправну поведінку. Наприклад, безпечна школа, доступні гуртки, соціальний супровід сім'ї, робота психолога, освітня підтримка внутрішньо переміщених дітей і контроль за місцями ризику одночасно знижують і віктимність, і делінквентність.

Для систематизації ризиків доцільно виділяти три рівні дитячої уразливості у сфері майнової злочинності. Перший рівень – індивідуальний: вік, психологічний стан, травматичний досвід, необізнаність, довірливість, цифрова поведінка. Другий рівень – сімейний: матеріальна скрута, відсутність контролю, внутрішнє переміщення, втрата батьківської підтримки, конфлікти. Третій рівень – середовищний: небезпечні громадські простори, відсутність освітньої залученості, криміногенна група, недостатня взаємодія поліції та соціальних служб. Ефективна профілактика повинна одночасно працювати з усіма трьома рівнями.

У практичній площині особливого значення набуває фіксація обставин, які вказують на дитячий контекст майнового правопорушення. У матеріалах кримінального провадження має бути відображено, чи є потерпілим дитина, чи впливає правопорушення на умови її проживання, навчання або лікування, чи потребує вона психологічної допомоги, чи є ризик повторної віктимізації, чи пов'язане діяння з евакуацією, переміщенням, гуманітарною допомогою або цифровим середовищем. Така інформація важлива не лише для кваліфікації та доказування, а й для подальшого захисту прав дитини.

Таким чином, дитячий аспект крадіжок і грабежів в умовах воєнного стану охоплює не одну, а кілька взаємопов'язаних площин: захист

[955] United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), 1985.

дитини-потерпілого, запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність, роботу з сім'ями групи ризику, безпечну організацію громадського простору, цифрову профілактику та відновний підхід до дітей у конфлікті із законом. Лише таке комплексне бачення дозволяє забезпечити не формальний, а реальний захист майнових прав дитини.

3 Напрями запобігання майновим кримінальним правопорушенням щодо дітей в умовах збройної агресії

Запобігання майновим кримінальним правопорушенням щодо дітей повинно будуватися як багаторівнева система, що поєднує загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи. Загальносоціальний рівень охоплює стабілізацію умов життя сімей з дітьми, доступ до освіти, соціальної допомоги, безпечного житла, психологічної підтримки та гуманітарних ресурсів. Спеціально-кримінологічний рівень передбачає аналіз криміногенних місць, посилення патрулювання, роботу з підлітковими групами, інформаційні кампанії та реагування на цифрові ризики. Індивідуальний рівень спрямований на конкретну дитину або сім'ю, щодо яких виявлено ризик віктимізації чи делінквентної поведінки.

Першим напрямом є раннє виявлення вразливих дітей і сімей. Органи місцевого самоврядування, служби у справах дітей, заклади освіти, поліція, соціальні служби та громадські організації повинні обмінюватися інформацією про дітей, які втратили житло, залишили місце проживання, не відвідують навчання, перебувають без належного догляду, пережили насильство або мають ознаки втягнення у протиправну діяльність. Такий обмін має здійснюватися з дотриманням конфіденційності, недискримінації та найкращих інтересів дитини, оскільки надмірне розголошення інформації може поглибити стигматизацію.

Другим напрямом є безпечна організація простору, в якому перебувають діти. У місцях тимчасового проживання, евакуаційних пунктах, гуртожитках, школах, укриттях, транспортних вузлах і пунктах видачі гуманітарної допомоги необхідно передбачати елементарні антикриміногенні умови: освітлення, контроль входу, можливість безпечного зберігання речей, інформування дітей і батьків про правила безпеки, швидкий зв'язок з поліцією, розміщення контактів служб допомоги. У громадах, які приймають переміщених осіб, важливо поєднувати гуманітарну підтримку з заходами профілактики майнових посягань.

Третім напрямом є цифрова профілактика. Діти повинні отримувати зрозумілі рекомендації щодо безпечного користування гаджетами, захисту банківських карток, паролів, акаунтів, геолокації, онлайн-покупок і спілкування у соціальних мережах. Батьки та педагоги мають бути обізнані з ризиками втягнення підлітків у реалізацію викрадених речей, участь у сумнівних «підробітках», передачу чужих речей, використання дроп-акаунтів або посередництво у збуті. Поліція, у свою чергу, повинна розвивати інструменти моніторингу цифрових платформ з урахуванням законності, пропорційності та захисту персональних даних.

Четвертим напрямом є віктимологічна профілактика. Вона не повинна покладати відповідальність на дитину за вчинене щодо неї правопорушення, але має навчати безпечній поведінці у зрозумілій і не травматизуючій формі. Дитина повинна знати, як діяти у разі викрадення телефону, документів чи інших речей, кому повідомити про подію, чому важливо не приховувати факт правопорушення, як зберігати докази онлайн-переписки або оголошення про продаж викраденого майна. Для молодших дітей такі правила доцільно подавати через освітні заняття, ігрові методики та взаємодію з педагогами.

П'ятим напрямом є профілактична робота з неповнолітніми групи ризику. Вона повинна поєднувати правове інформування, психологічну підтримку, відновлення освітньої залученості, роботу з сім'єю, залучення до спорту, творчості, волонтерства та інших соціально корисних практик. Покарання або формальна постановка на облік без зміни середовища не дають сталого результату. Якщо дитина вчиняє дрібні майнові правопорушення через бездоглядність, груповий тиск або відсутність позитивної зайнятості, профілактика має бути спрямована на усунення саме цих причин.

Шостим напрямом є взаємодія кримінальної юстиції з системою захисту дитини. Під час розгляду справ, у яких дитина є потерпілою або неповнолітнім правопорушником, слід забезпечувати дружні до дитини процедури, уникати повторної травматизації, використовувати доступну мову, залучати законних представників, педагогів, психологів або інших спеціалістів. Підходи Ради Європи до правосуддя, дружнього до дитини, передбачають, що дитина має бути почута, поінформована та захищена від процесуальної шкоди[956]. У майнових справах цей стандарт не менш важливий, ніж у справах про насильство.

Сьомим напрямом є відновний підхід. У випадках, коли це не суперечить інтересам потерпілої дитини та вимогам закону, доцільно

[956] Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010.

застосовувати механізми, спрямовані на відшкодування шкоди, усвідомлення наслідків діяння неповнолітнім, примирення, соціальний супровід і недопущення повторного правопорушення. Відновний підхід особливо важливий для підлітків, які вчинили майнове правопорушення вперше, не мають стійкої кримінальної спрямованості та потребують не ізоляції, а корекції поведінки і повернення до позитивного середовища.

Восьмим напрямом є аналітична робота правоохоронних органів. У межах територіальних громад доцільно формувати карти ризику щодо місць вчинення крадіжок і грабежів стосовно дітей або за участю неповнолітніх. Такими місцями можуть бути вокзали, зупинки громадського транспорту, торговельні центри, ринки, місця видачі допомоги, укриття, гуртожитки, занедбані будівлі, двори та ділянки зі слабким освітленням. Аналіз повторюваних ситуацій дозволяє перейти від реактивної моделі до превентивної, коли поліція та громада усувають умови, що сприяють правопорушенням.

Дев'ятим напрямом є підготовка кадрів. Працівники поліції, соціальних служб, освіти та місцевого самоврядування мають розуміти особливості спілкування з дітьми, які пережили війну, переміщення або втрату майна. У роботі з дитиною недостатньо формально зафіксувати заяву чи пояснення. Потрібно враховувати вікові особливості пам'яті, сором, страх перед покаранням, залежність від дорослих, можливість тиску з боку правопорушника або однолітків. Саме від якості первинного контакту часто залежить, чи буде дитина готова співпрацювати та чи не відбудеться повторна віктимізація.

Десятим напрямом є захист гуманітарних і соціальних ресурсів, призначених для дітей. У воєнний час значна кількість матеріальних благ надходить сім'ям з дітьми через гуманітарні програми, благодійні фонди, освітні проєкти, громади та волонтерські ініціативи. Викрадення або привласнення таких ресурсів порушує інтереси конкретних дітей і підриває довіру до системи допомоги. Тому потрібні прозорі механізми обліку, видачі, зберігання, повідомлення про втрати та реагування на зловживання.

Одинадцятим напрямом є просвітницька робота з батьками. Батьки та законні представники повинні знати, що у разі майнового правопорушення щодо дитини важливо не знецінювати подію, не звинувачувати дитину, не приховувати факт через сором або недовіру, а своєчасно звертатися до поліції, фіксувати обставини, зберігати документи, серійні номери техніки, фото речей, чеки або інші докази. Просвіта має охоплювати також питання безпеки в евакуації, зберігання документів, захисту банківських карток і цифрових акаунтів дитини.

Дванадцятим напрямом є залучення школи як ключового суб'єкта профілактики. Навіть у дистанційному або змішаному форматі школа залишається простором, де можна виявити дитину, яка потребує допомоги, помітити зміну поведінки, втрату зв'язку з навчанням, ознаки булінгу, групового тиску або втягнення у протиправні дії. Освітні заклади мають взаємодіяти з ювенальною превенцією не лише у випадку вже вчиненого правопорушення, а й на рівні профілактики, правової освіти та соціально-психологічної підтримки.

Для практичного застосування зазначені напрями можна систематизувати за рівнями превенції (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні запобігання майновим кримінальним правопорушенням щодо дітей

Рівень превенції	Основний зміст	Суб'єкти реалізації
Загальносоціальний	Підтримка сімей з дітьми, безпечне житло, доступ до освіти, соціальної допомоги, психологічної підтримки, гуманітарних ресурсів.	Органи місцевого самоврядування, служби у справах дітей, соціальні служби, заклади освіти, громадські організації.
Спеціально-кримінологічний	Аналіз місць ризику, патрулювання, цифровий моніторинг, віктимологічна профілактика, робота з підлітковими групами.	Національна поліція, підрозділи ювенальної превенції, кіберпідрозділи, громади, адміністрації об'єктів.
Індивідуальний	Соціальний супровід конкретної дитини або сім'ї, психологічна допомога, відновлення освітньої залученості, корекція поведінки.	Ювенальна превенція, психологи, педагоги, служби у справах дітей, батьки або законні представники.

Запропонована модель має бути гнучкою, оскільки воєнні умови суттєво відрізняються залежно від регіону. У прифронтових громадах пріоритетними є фізична безпека, евакуація, захист залишеного майна та документування посягань. У громадах, що приймають внутрішньо переміщених осіб, особливо важливими є контроль місць тимчасового проживання, робота з підлітковими групами, інтеграція дітей у школу та місцеву спільноту. У відносно безпечних регіонах більше значення має цифрова профілактика, протидія збуту викраденого майна, робота з онлайн-ризиками та підтримка сімей, які пережили переміщення.

Системність профілактики передбачає також належне інформаційне забезпечення. Доцільно формувати узагальнені дані про майнові правопорушення, в яких потерпілими є діти або правопорушення впливають

на сім'ї з дітьми. Такі дані мають включати вид майна, місце події, вік потерпілої дитини, спосіб вчинення, наявність насильства чи погрози, зв'язок із евакуацією, гуманітарною допомогою, цифровим середовищем або місцями тимчасового проживання. Аналітична інформація повинна використовуватися не для формального звітування, а для планування конкретних заходів безпеки.

Ефективне запобігання неможливе без міжвідомчої взаємодії. Поліція виявляє правопорушення та реагує на криміногенні ризики, служби у справах дітей оцінюють потреби дитини, заклади освіти підтримують щоденний контакт, соціальні служби працюють із сім'єю, органи місцевого самоврядування створюють безпечну інфраструктуру, а громадські організації можуть забезпечувати психологічну, гуманітарну й правову підтримку. Кожен із суб'єктів бачить лише частину проблеми, тому ізольована діяльність не забезпечує належного результату.

У цьому контексті важливим є дотримання балансу між безпекою та правами дитини. Посилення контролю не повинно перетворюватися на надмірне втручання у приватне життя, необґрунтовану підозру щодо дітей із вразливих груп або стигматизацію внутрішньо переміщених осіб. Профілактика має бути адресною, доказовою і правомірною. Дитина повинна відчувати, що держава не лише контролює, а й допомагає, захищає, пояснює та створює умови для безпечної поведінки.

Отже, захист майнових прав дитини від крадіжок і грабежів в умовах збройної агресії є не вузьким завданням кримінальної юстиції, а міжсекторальною політикою безпеки дитинства. Її ефективність залежить від здатності держави і громади поєднати правове реагування, соціальну підтримку, освітню профілактику, цифрову безпеку, відновний підхід і постійний аналіз криміногенних ризиків.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що майнові кримінальні правопорушення щодо дітей в умовах збройної агресії мають підвищене соціально-правове значення. Крадіжки та грабежі у дитячому контексті не зводяться до матеріальної шкоди, оскільки можуть порушувати доступ дитини до освіти, зв'язку, соціальної допомоги, безпечного проживання та психологічної стабільності. Саме тому оцінка таких посягань повинна враховувати не лише вартість майна, а й його значення для розвитку та безпеки дитини.

Воєнний стан істотно трансформує криміногенну ситуацію: масове переміщення населення, руйнування житла, тимчасове залишення майна, концентрація людей у місцях евакуації, послаблення соціального контролю, blackout і цифровізація збуту викраденого майна створюють нові ризики для дітей. У цих умовах дитина може виступати як потерпіла особа, член сім'ї, що зазнала майнової шкоди, або неповнолітній, який перебуває у групі ризику втягнення у протиправну поведінку.

Захист майнових прав дитини потребує комплексної профілактичної моделі. Її складовими мають бути раннє виявлення вразливих дітей, безпечна організація громадського простору, цифрова профілактика, віктимологічне навчання, соціальний супровід сімей, робота з підліткових групами, відновний підхід до неповнолітніх у конфлікті із законом, а також системна взаємодія поліції, служб у справах дітей, закладів освіти, органів місцевого самоврядування та громадського сектору.

Особливу роль у цій системі відіграють підрозділи ювенальної превенції, які повинні поєднувати правоохоронну, профілактичну, комунікативну та координаційну функції. Їх діяльність має бути спрямована не лише на реагування після вчинення крадіжки чи грабежу, а й на виявлення причин, умов і середовищних факторів, що створюють ризики для дітей.

Отже, ефективний захист майнових прав дитини в умовах збройної агресії можливий лише за умови переходу від фрагментарного реагування до цілісної політики безпеки дитинства, в якій кримінально-правові засоби поєднуються з кримінологічною аналітикою, соціальною підтримкою, освітніми заходами, цифровою безпекою та відновленням нормального середовища розвитку дитини.

Анотація

У розділі досліджено проблематику захисту майнових прав дитини від крадіжок і грабежів в умовах збройної агресії та воєнного стану. Обґрунтовано, що майнові кримінальні правопорушення у воєнний період набувають не лише економічного, а й соціально-правового значення, оскільки безпосередньо впливають на безпеку, стабільність і розвиток дитини. Визначено особливості криміногенної ситуації, яка формується під впливом переміщення населення, руйнування житла, послаблення соціального контролю, цифровізації збуту викраденого майна та зростання вразливості сімей з дітьми. Окрему увагу приділено подвійній ролі дитини у сфері майнової злочинності: як потерпілої особи, права якої потребують посиленого захисту, та як неповнолітнього,

що може потрапляти до групи ризику протиправної поведінки. Проаналізовано кримінологічні чинники, що обумовлюють залучення дітей до крадіжок і грабежів, зокрема сімейну дезорганізацію, втрату освітнього середовища, травматичний досвід війни, бездоглядність, негативний вплив однолітків та цифрового середовища. Запропоновано систему превентивних заходів, орієнтованих на раннє виявлення ризиків, захист потерпілих дітей, роботу підрозділів ювенальної превенції, взаємодію поліції, служб у справах дітей, закладів освіти, органів місцевого самоврядування та громадського сектору. Зроблено висновок, що ефективний захист майнових прав дитини в умовах збройної агресії повинен ґрунтуватися на поєднанні кримінально-правових, кримінологічних, соціальних, освітніх і цифрових механізмів. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій, правозастосовній, освітній та профілактичній діяльності.

Література

1. Конвенція про права дитини : Конвенція ООН від 20.11.1989. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 08.07.2026).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр (дата звернення: 08.07.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 08.07.2026).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 08.07.2026).
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14 (дата звернення: 08.07.2026).
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19 (дата звернення: 08.07.2026).
7. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0686-18 (дата звернення: 08.07.2026).
8. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/20/95-вр (дата звернення: 08.07.2026).

9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18 (дата звернення: 08.07.2026).
10. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. Strasbourg : Council of Europe, 2010. URL: https://rm.coe.int/16804b2cf3 (date of access: 08.07.2026).
11. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) : adopted by General Assembly resolution 45/112 of 14 December 1990. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh (date of access: 08.07.2026).
12. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules) : adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile (date of access: 08.07.2026).
13. ПуйкоЮ. А. Кваліфіковані види крадіжок і грабежів в умовах воєнного стану : рукопис розділу. 2026. 42 с.
14. Пазій Б. А. Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану : дис. … доктора філософії : 081 Право. Харків, 2023. 239 с.
15. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
16. Сорока І. В. Розслідування крадіжок майна громадян, учинених неповнолітніми : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2017. 20 с.
17. Семененко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 291 с.
18. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 36 с.
19. Кравчук П. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 19 с.
20. Ленська Л. В. Психолого-правова характеристика грабежу : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2019. 20 с.
21. Дрозд В. Ю., Чаплинський К. О. Методика розслідування крадіжок з автотранспортних засобів: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 306 с.